

С.М. Пасічник
Військовий інститут при
Національному університеті “Львівська політехніка”

ПРОБЛЕМА ГОЛОДУ 1932—1933 рр. В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРЕСІ

© Пасічник С.М., 2003

Проаналізовані причини голоду з погляду американських дослідників, наводяться дані про втрату населення. Висвітлюються відгуки американської громадськості.

Наприкінці 20-х років за рішенням 15-го з'їзду КПРС Сталін розпочав поступовий процес колективізації, відповідно до якого сконцентровані у великі спільні господарства селяни повинні були працювати на забезпечення державної структури, тобто попасти у повну залежність від радянської влади. Однак процес зазнав опору з боку заможного селянства, представників якого називали “куркулями” і котрі звичайно ж належали до ворогів народу. Тому колективізація набула нового напрямку, скерованого на ліквідацію “куркульства”. Селянство не хотіло скоритись радянській системі і чинило опір сталінській політиці: відбувались збройні виступи селян, масові виходи з колгоспів, і в результаті це призвело до численної депортації селянських родин у Сибір. Швидкі методи колективізації, а особливо методи її здійснення спричинили велику катастрофу на території України — голодомор. Незважаючи на сприятливі погодні умови, урожай 1931—1932 рр. був надзвичайно низьким, але держава потребувала хліба для експорту. Весь запас хлібозаготівель було викачано, навіть продовольче та насінне зерно. Позбавлені продовольства селянські сім'ї переходили на сурогати харчування і згодом почали поступово вимирати. Випадки людоїдства та трупоїдства спалахували у численних районах України. Люди помирали як у селах, так і в містах. Батьки, котрим вдавалось дістатись до міста, щоб врятувати своїх дітей, залишали їх у міських установах, лікарнях, на вулицях. Держава ж ставилась до голодомору як до неіснуючого явища. Щоб запобігти втечі голодуючих за межі УРСР, на кордонах знаходились загрозувальні загопи. Вживали жорстких заходів для нерозповсюдження будь-якої інформації про голод в Україні, внаслідок якого загинули мільйони українців.

Однак, незважаючи на всі спроби радянської влади приховати інформацію про те, що справді відбувалось на території України, інформація проникала за межі країни і її вивченням займались іноземні вчені, зокрема американці, канадці та британці. Досить широко задокументована трагічна сторінка нашої історії — голод 1932—1933 рр. — у британському архіві. Відповідна група документів так і називається “Голод на Україні”. Є в тих фондах і цінна своїм змістом книга “La Famine en Ukraine”, в ній розповідається про голод та про заходи української діаспори, спрямовані на допомогу українському населенню [с. 140]. Багато вчених із закордону звернулись до вивчення причин та наслідків цього страшного явища. Вийшло багато книг, присвячених цій тематиці, наукових праць та фільмів.

Одним із американських дослідників Гарвардського університету Джеймс Мейс, який займався політичними причинами голодомору в Україні 1932—1933 рр. Він вважає, що голод, створений в Україні, містить як економічний, так і політичний контекст. Запитання: чи був голод просто економічним чи також політичним феноменом? — надзвичайно зацікавило американських дослідників особливо після опублікування результатів роботи

державної комісії США та висновків Міжнародної комісії. Джеймс помітив, що у радянській науці розгляд питання голодомору було суворо заборонено, а ті хто намагалися вивчати цю тему, звинувачувались у націоналізмі. Вивчивши певні документи, Мейс у своїй праці подає аналіз секретного циркуляра, підписаного А. Каптом та заревізованого В. Щербицьким 11 лютого 1983 р., в якому вихваляється перемога колгоспного ладу і немає ні одного слова про продовольчі проблеми України 30-х років [2 с. 36]. Американський вчений зазначив, що штучний голод в Україні — це порушення прав людини, злочин проти людяності. На думку Мейса існує ряд причин, з яких вивчення голодомору в Україні не займає належного місця у контексті європейської та світової науки про геноцид. Одна з них це:” ... закритість українського світу від світового процесу розвитку гуманітарних наук. Ще одна трудність — орієнтація західних істориків на “російську схему” як домінуючу в історії всіх так званих “окраїн”, тобто неросійських національних республік” [3 с. 38].

До теми голодомору також звернувся вчений-історик Андрій Грегорович у своїй праці “Чорний голод в Україні 1932—1933 рр. Боротьба за існування”. Андрій Грегорович описує Україну як житницю Європи, землю, що славиться своїми родючими ґрунтами та золотою пшеницею... [4 с.3]. Саме цій землі випала доля так постраждати без будь-яких природних катастроф. Сім мільйонів українців помирали від голоду в той час коли Радянський Союз експортував сільськогосподарську продукцію за кордон. Дуже вдало це період в історії України описав Грегорович : “В той час коли Москва бенкетувала, Україна — голодувала” [5 с.3]. Але цей злочин геноциду проти українського народу не зігнували зарубіжні історики. Вони детально дослідили процес колективізації, чому виникла опозиція даному процесові, що призвело до масового знищення української інтелігенції, представників якої сталінський режим довів до самогубства, наприклад: Микола Хвильовий, Микола Скрипник та ін.. Стаття Андрія Грегорович містить репліку американського журналіста Уільяма Генрі Чамберліна: “... цей голод можна справедливо назвати штучно-політичним, оскільки він не виник внаслідок природних катастроф...” [6 с. 8].

Багато свідків називають голодомор війною, села оточувались озброєною армією, котра не жаліла ні старих, ні молодих, ні жінок, ані дітей. Віктор Кравченко, один з московських агентів, яких обрали до центрального комітету партії для допомоги у колективізації, заявляв, що це була жорстока боротьба між селянством та режимом, боротьба на смерть, але голод показав хто був сильнішим, хоча він і забрав мільйони життів, але колективізація перемогла [7 с. 12].

Ця страшна війна забрала стільки життів, як ніяка інша. У розмові з Уінстоном Черчиллем Сталін сказав, що колективізація була жахливою боротьбою, вона тривала аж чотири роки, кількість жертв становить приблизно біля десяти мільйонів , але це було необхідним для досягнення мети [8 с.12].

Довший час досліджували кількість жертв голодомору, радянський уряд намагався будь-якими способами приховати кількість загиблих, забороняли в’їзд іноземців в Україну. Як тільки заборона була знята, Уільям Генрі Чамберлін вирушив у подорож селами України. За його дослідженнями кожне село втратило щонайменше 10 % свого населення, і внаслідок різних підрахунків кількість жертв як померлих від голоду, так і вбитих, становить близько десяти мільйонів людей.

Значна частина вчених займались збиранням свідчень очевидців голоду. Так, О.С. Підгайний видав книгу присвячену радянському режимові під назвою “Чорні вчинки

Кремля”, другий том має назву “Великий голодомор в Україні”. Письменник Артур Костлер побував в Україні в кінці літа 1932 р., восени 1933 р., провівши три місяці у Харкові написав роботу “Бог, котрий не виправдав надії”, де описав жебракування цілих сімей на залізничних станціях, їхні висохлі тіла та величезні голови.

Американський подорожуючий Карвет Уелс проїжджав Україною в липні 1932 р. і проаналізував ранній період голодомору. У своїй книзі “Капут”, описав українських дітей, котрі з опухшими від голоду животами, харчувались на полях травою. Віктор Кравченко, покинувши СРСР у 1944 р., написав книгу про своє життя, назвавши її “Я вибрав свободу”. У цій книзі він також описує період голодомору, вказуючи на те, що на сторінках преси зовсім не згадувалось це страшне явище, у селах повсюди лежали тіла знесилених від голоду людей, а тим часом зерно експортувалось за кордон [9 с. 23].

У передмові до “Історії та культури Росії” історик Івар Спектор зазначав, що сотні тисяч непокірних було вивезено на роботи в Сибір, інші голодували в Україні в 30-х роках, а особливо у 1932 р. [10].

Інший вчений Джордж Вернадський зазначає: “...в результаті примусової колективізації виник в Україні голод. Голод та пов’язані з ним хвороби пройшли через найбагатший сільськогосподарський регіон Радянського Союзу, і на протязі декількох місяців сотні тисяч або навіть мільйонів людей померло у жахливих злиднях” [11 с. 344].

Історик Едвард Кренкшоу писав: “Сталін провів колективізацію жахливою ціною, ціною мільйонів життів селян, названих кулаками, котрих або вбивали, або висилали з родинами у Сибір, або вони помирили від голоду...” [12 с. 100].

Дослідник Моріс Хіндус стверджував, що “...чим більше селянство протистояло, тим писилувалась його ліквідація. З надзвичайною жорстокістю проводилось примусове відбирання продуктів харчування” [13 с. 151].

Доктор історичних наук Дана Далримпл у праці “Великий голод 1932—1934 рр.: огляд документів” пише про контроль за представниками преси зарубіжних країн з боку радянського уряду. Радянська влада продовжувала візи американським журналістам наскільки їм було вигідно, будь-які виїзди за межі Москви не рекомендувались. Однак двоє американських репортерів змогли таємно відвідати Україну на початку голодомору, це були — Магерідж та Джонс — та коли владі стали відомі наміри допитливих журналістів їх попросили у досить принизливому тоні покинути територію СРСР. Згодом репортер “Нью Йорк Таймс” Уолтер Дуранті зазначив, що на території України не є чітко виражений голод, лише спостерігається поширення хвороб, пов’язаних з недоїданням. Через деякий час журналіст Лайонс писав про те, що деякі репортери замовчують справжню інформацію про події в Україні у 30-х роках [14 с. 31]. Отже, ми бачимо, що тиск радянської влади все-таки діяв навіть на представників зарубіжної преси. З поширенням голодомору проїзд на територію України був повністю заборонений, тим кому вдавалось туди потрапити, не могли відразу видавати свої матеріали.

На сьогодні тема голодомору в Україні 1932—1933 рр. є актуальною. У США проводяться конференції на цю тему, публікуються статті у пресі. У 1986 р. у газеті “Таймс” з’явилась стаття Патріції Блейк “Війна проти селян. Урожай смутку”. Дана стаття містить

опис книги Роберта Конквеста з тією ж назвою, книга складається з опису вражень російських письменників, котрі відвідали Україну після впровадження колективізації. До групи письменників входив Борис Пастернак, він подав свої враження про життя у новостворених колгоспах, про “радісну” колективну працю, якою займались “щасливі” селяни України на колгоспних полях [15].

У 1995 р. у “Журналі соціальної історії” вийшла стаття Нелі Хоук, яка є оглядовою про книгу Шейли Фітзпатрік “Селяни при Сталінові: Опозиція та виживання у російському селі після колективізації”. Шейла зображує життя колгоспів у 30-х роках, зосереджуючись як на організаційних, так і політичних питаннях. Письменниця вдається до детального опису реагування селянства на укази Сталіна та методи впровадження колективізації, їх наслідки. Її книга базується на глибоких знаннях Шейли Фітзпатрік у соціальній та культурній історії, які вона здобула вивчаючи матеріали, що стосуються Культурної революції 1928—1934 рр. на території СРСР [16].

У 1995 р. у щоденній газеті “Щотижнева Україна”(Ukraine Weekly) було опубліковано статтю американки українського походження Орісі Трач під назвою “Заперечений, заплямований чи проігнорований: Геноцид в Україні створений голодом 1932—1933 рр.” Орісія пише, що хоча на щастя ніхто з її рідних не постраждав під час голодомору, оскільки вони проживали на території західної України, яка в той час знаходилась під владою Польщі, але її душа болить і завжди болітиме за те, що сталінський режим заподіяв українському народові, цей шрам на серці хоча і невидимий, але дуже глибокий та болючий [17].

Так, у 1998 р. в американській газеті “Капітоль Хіл Прес Реліз” вийшла стаття присвячена 65 річниці голодомору, в якій повідомлялося, що події 1932—1933 рр. в Україні були прикладом брутальної політики радянського уряду стосовно українського народу [18].

Події 30-х років в Україні, а саме явище геноциду на землях нашої держави, і надалі залишається у розгляді наукових досліджень, ще не всі деталі відомі. Американські вчені продовжують свою роботу у цьому напрямку. Досить часто проводяться у Вашингтоні та Нью-Йорку конференції до річниць вшанування пам’яті жертв голодомору в Україні на початку 30-х років.

У 1998 р. Українська громада у США провела у Вашингтоні конференцію до 65 річниці голодомору, щоб більше людей у світі взнали про справжню політику радянського уряду за час правління Сталіна, якими методами запроваджувались нововведення і що траплялось з тими людьми, котрі прагнули висловити свою думку, відстояти її [19].

4 жовтня 1998 р. 2500 осіб зібрались у центрі Торонто для вшанування пам’яті жертв геноциду в Україні, жертв серед української інтелігенції, котрі потерпали від Сталінського режиму [20].

У цьому році українські американці розпочали кампанію на скасування нагороди Пуліцера журналістам, котрі приховували справжні факти стосовно голодомору в Україні. До претендентів на скасування цієї престижної нагороди входить американський журналіст газети “Нью Йорк Таймс” Уолтер Дуранті, котрий працював у Москві з 1921 по 1934 рр. [21].

Голод в Україні 1933 р. був жахливою трагедією українського народу першої третини ХХ ст., яка була спричинена політикою тоталітарного режиму, його насильницькою

суцільною колективізацією, наслідками масового розкуркулення, репресіями, конфіскацією майна та хліба. Цей голод свідчить про цілеспрямовану акцію проти українського народу задля фізичного знищення. Основною причиною цього лихоліття стала воєнно-комуністична політика уряду. Обіцяне комуністичне царство для бідних та пригноблених стало нестерпним для мільйонів людей. Аналіз історичних джерел засвідчує той факт, що в українському селі мали місце всі елементи політики геноциду: заподіяння тілесних та психічних ушкоджень великим групам людей, масові розстрілювання, депортації селян за національними та класовими ознаками, приниження людської гідності, глумління над духовними цінностями народу, навмисне створення умов, які призвели до фізичного винищення великої кількості людей, свідоме приховування та замовчування наслідків злочину. Такого висновку дотримуються і члени міжнародної комісії з розслідування голоду в Україні, яка працювала 1988—1990 рр. До її складу входили провідні політики та юристи світу. Отже, за всіма нормами міжнародного права, в українському селі у 1932—1933 рр. було вчинено тяжкий злочин — геноцид проти власного народу.

Катастрофічними для українського народу були соціально-економічні, а особливо демографічні наслідки голоду. Вимирали селянські родини, а подекуди і цілі села. Голод вийшов за межі сільських районів, проник до районних і навіть обласних центрів. Найвищою була смертність у південних регіонах України, особливо серед дітей та людей похилого віку. Голод призвів до жахливого психічного стану — канібалізму. На вулицях міст з'являлись юрби безпритульних дітей. Голод винищив найпрацездатнішу частину селян-хліборобів, це була трагедія всього народу України.

1. Гунчак Т. Україна ХХ ст. в зарубіжних архівах // *Укр. іст. журн.*, №10, 1991. 2. Мейс Дж. Політичні причини голодомору в Україні 1932—1933 рр. // *Укр. іст. журн.*, №1, 1995. 3. Там само. 4. Andrew Grigorovich “Black Famine In Ukraine 1932—1933. A Struggle For Existence”, *Journal Soviet Studies*, october 1959. 5. Там само. 6. Там само. 7. Там само. 8. Там само. 9. Там само. 10. Ivar Spector: *An Introduction To “Russian History And Culture”*, D. — Van Nostrand, New York, 1950. 11. Vernadsky G. *A History Of Russia*, Philadelphia, Blakiston, 1944. 12. Crankshaw E. *Russian By Daylight*. — London, 1951. 13. Maurice Hindus. *The Great Offensive*. — New York, 1933. 14. Dr. Dulrymple D. *The Great Famine: documents review* // *Journal Soviet Studies*, january, 1964. 15. Blake P. *The War Against the Peasants The Harvest Of Sorrow by Robert Conquest (book review)* // *Times*, 12-08-1986. 16. Nellie Hauke “*Stalin’s Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization*” (book review), *Journal Of Social History*, 06-01-1995. 17. Tracz O. *Denied, Defiled Or Ignored: Ukraine’s Genocide By Famine Of 1932—1933*. — New York, *Ukrainian Weekly*, 07-30-1995. 18. John Brennan. *Sen. Levin Introduces Resolution Commemorating The 65th Anniversary of the Ukrainian Famine*. — *Capitol Hill Press Releases*, 10-05-1998. 19. *Our cummunity recalls 1932—1933*, *The Ukrainian Weekly*, 12-27-1998. 20. Gula N. *2,500 Rally in Toronto to Commemorate Great Famine of 1932—1933*, *The Ukrainian Weekly*, 11-01-1998. *The Washington Times*: “*Ukrainians Want Famine Deniers Pulitzer Revoked*”, 03-29-2003.